

УДК 376

Ірина Малишевська

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена теоретичному аспекту впровадження інклюзивної освіти в Україні. Дослідження проблем інклюзивної освіти у світлі сучасних демократичних перетворень у країні потребує аналізу її філософії та гносеології, емпіричного досвіду її розвитку, усвідомлення її актуальності і надзвичайності як соціально-педагогічного феномену. Характерною особливістю сьогодення є реконструювання системи спеціальної освіти на демократичних, гуманістичних засадах, створення в країні альтернативних моделей психолого-педагогічної підтримки, механізмів для вільного вибору форм навчання дітей з особливими освітніми потребами, рівня і діапазону їх освітніх потреб.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, інклюзивна освіта, гуманістичні світові вимоги, соціально-педагогічний феномен, гуманне суспільство.

Стаття посвящена теоретическому аспекту внедрения инклюзивного образования в Украине. Исследование проблем инклюзивного образования в свете современных демократических преобразований в стране требует анализа ее философии и гносеологии, развития ее эмпирического опыта, осознания ее актуальности и чрезвычайности как социально-педагогического феномена. Характерной особенностью нашего времени является изменение системы специального образования на демократических, гуманистических началах, создание в стране альтернативных моделей психолого-педагогической поддержки, механизмов для свободного выбора форм обучения детей с особыми образовательными потребностями, уровня и диапазона их образовательных потребностей.

Ключевые слова: дети с особыми образовательными потребностями, инклюзивное образование, гуманистические мировые требования, социально-педагогический феномен, гуманное общество.

Article is devoted to theoretical aspects of implementation of inclusive education in Ukraine. Reforms in education are caused by the social, economic, political, spiritual and cultural transformations in the society. Studies of inclusive education in the country require the analysis of its philosophy and epistemology, development and implementation. The awareness of the urgency of inclusion as a social and humanistic paradigm is having a considerable importance. The reconstruction of special education on the principles of democracy and humanity is considered to be a characteristic feature of present

time. In Ukraine, the alternative models of psychological and educational support are being created and the mechanisms of free learning choice for children with special educational needs are being practiced. The study and understanding of the world and national experience of teaching children with special educational needs will resolve the doubts about the need for their education on humanistic principles. It will help to identify its disadvantages and work out the ways of developing inclusive education in Ukraine. Inclusive education is a long-term process focused on breaking exclusive foundations and creating a new civilized humane society.

Key words: *children with special educational needs, inclusive education, humanistic global requirement, social and pedagogical phenomenon, humane society.*

Реорганізація й оновлення національної системи освіти на основі принципів демократизації, гуманізації та модернізації, визнання права кожної дитини на одержання освіти, адекватної її пізнавальним можливостям і вимогам часу є дороговказом до пошуку оптимальних шляхів її реформування, соціалізації дітей з порушеннями психофізичного розвитку та їх інтегрування у соціум.

Загальносвітові тенденції в галузі соціальної політики надають нового, соціально-педагогічного забарвлення процесу інтеграції в освітній практиці, що призводить до появи концептуально нових положень, які створюють умови для забезпечення справжньої рівності у засвоєнні дітьми з особливими освітніми потребами різних рівнів освітнього стандарту. Сьогодення світової освітньої практики відзначається заміною терміну «інтеграція» поняттям «інклюзія», тобто переходом від системи, що передбачає адаптацію дитини до вимог освіти, до адаптації самої системи до потреб дитини. Визнання пріоритету потреб, а не факту існування певних порушень у дітей з особливими освітніми потребами, закладають підвалини сучасної інклюзивної освіти.

Теоретичний та практичний досвід впровадження інклюзивної освіти в Україні висвітлено у дослідженнях таких науковців як В. Засенко [2], А. Колупаєва [3], І. Кузава [4], Е. Холстова [6], О. Шпек [7] та інших. Аналіз їх наукових розвідок засвідчує різні підходи щодо тлумачення феномену «інклюзивна освіта». Сутність поняття «інклюзивної освіти» окреслюється в їхніх працях в ракурсі пропаганди філософії інклюзії, що базується на ідеях моральної відповідальності та створенні рівних можливостей для дітей з особливими освітніми потребами у здобутті якісної освіти.

Мета статті – теоретично проаналізувати актуальність впровадження інклюзивної освіти в Україні.

Інклюзивна освіта на теренах України потребує свого вирішення на основі виваженого підходу з боку державних органів влади та

громадськості, оскільки інклюзивні процеси у навчанні дітей з особливими освітніми потребами у країнах пострадянського простору мають свою специфіку, розвиваються в умовах особливого соціокультурного статусу з урахуванням досягнень диференційованого навчання.

Дослідження проблем впровадження інклюзивної освіти у світлі сучасних демократичних перетворень у країні потребує аналізу емпіричного досвіду її розвитку, усвідомлення її актуальності і надзвичайності як гуманістичного соціально-педагогічного феномену.

Феномен – це рідкісне, надзвичайне, виняткове явище, єдине у своєму роді, взяте в його цілісності, в єдності з його сутністю й дане нам у досвіді [1]. Феномен будь-якого явища, за визначенням І. Канта, може бути пізнаний лише на основі досвіду [5]. Звернення у нашому дослідженні до феноменології як методу філософського пізнання зумовлено тим, що філософія здатна створити простір для визначення певного обсягу знань, нових змістових елементів, нового сенсу інклюзивної освіти. Феноменологія виступає першим ступенем гносеології, дозволяє розробити чіткі поняття, досягти виразної їх диференціації. Оскільки методична спрямованість феноменологічного підходу дозволяє перетворити суб'єктивні, абсолютно неупереджені спостереження і дані в об'єктивні чітко сформульовані і обґрунтовані наукові гіпотези і теорії, саме вона склала основу дослідження феномену інклюзивної освіти.

У педагогіці інклюзивна освіта розглядається з позицій системності, яка у процесі функціонування прагне до еволюції, обумовленої наявністю таких протилежних процесів як інтеграція та диференціація. Якщо процес інтеграції призводить до зміцнення зв'язків між елементами всередині цієї системи, надаючи їй цілісності, то процес диференціації призводить до узагальнення її елементів, надаючи їм функціональної самостійності, що призводить до їхньої ізоляції та порушенню рівноваги. Новоутворена диференційна група стає новим елементом всередині загальноосвітнього закладу, який прагне до побудови стосунків з новим елементом за принципом аналогії без урахування його специфіки. Традиційно поняття інклюзивної освіти обмежувалось визначеннями, що стосувались в основному реалізації права на освіту та соціальну інтеграцію вихованців, які потребують корекції психофізичного розвитку. Зокрема, найбільш універсальним є трактування інклюзивної освіти як педагогічного та соціального феномену, що надає рівний доступ до якісної освіти усіх дітей без винятку. Дане визначення ґрунтується на гуманізмі, балансі інтелектуальних, етнічних та фізіологічних компонентів. Однак, її концепція еволюціонувала у бік ідеї про те, що всі без виключення діти повинні мати однакові права, умови та можливості у сфері освіти, незалежно від їхнього культурного, економічного та соціального статусу тощо [4].

У контексті філософії інклюзії в зарубіжній педагогіці широкого

визнання набуває екологічна парадигма, в якій провідна роль відводиться соціальному оточенню дитини. У контексті нашої роботи, середовище являє собою не лише сукупність окремих чинників, а їх системну консолідацію, спрямовану на забезпечення дитини сприятливими умовами для розвитку. В інклюзивній освіті екологічний підхід передбачає спрямування усієї педагогічної діяльності на створення для дитини з психофізичними порушеннями комфортного життєвого простору. У світлі цієї парадигми, проблеми дітей з особливими потребами треба розглядати не окремо, а комплексно на основі системного підходу включення дитини до структури складної системної організації соціуму. Особливого значення тут набуває перетворення системи цінностей і руйнування стереотипів. О. Шпек зазначав, що інклюзія відтворює спотворену соціальну екологію дитини з обмеженими можливостями, відновлюючи або створюючи заново цілісні життєві взаємозв'язки, які є частиною її світу [7].

В соціумі відбувається зміна ставлення до дітей з особливими потребами: люди визнають їх права на унікальність і повагу. Найбільш яскраво подібна ситуація заявляє про себе в ідеології інклюзії, що враховує природні задатки, інтереси і здібності таких дітей. Інклюзивна освіта виходить з того, що кожна дитина – неповторна і унікальна особистість зі своїми інтересами, здібностями і потребами, що вимагає індивідуального підходу в процесі навчання і гнучкості у розробці навчальних програм, які б враховували ці особливості. Індивідуальний підхід вимагає від учителя високого професіоналізму, що включає в себе такі якості, як етичність, гнучкість, делікатність, вміння почути і зрозуміти іншого. Крім того, інклюзивна освіта формує свою власну шкалу цінностей (аксіологія), де ключовими є наступні принципи: кожна людина, незалежно від здібностей і досягнень, має право на освіту, самовираження і особистий прогрес [2].

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує рівноправне ставлення до усіх людей, але створює особливі умови для дітей, які мають особливі освітні потреби. Так, Є. Холостова і Н. Дементьева відзначають, що «в теоретико-методологічному сенсі кожна особа має ті чи інші відхилення від середньостатистичної норми і за рахунок цього саме і є самостійною, відмінною від інших особистістю. ...Кожен індивід має ті чи інші особливі потреби, до яких суспільство має пристосовувати свої зовнішні умови. ...Усе соціальне життя – це безперервний процес компромісів в організації функціонування між особистістю і соціумом, індивідом, групою і суспільством. При цьому повага до прав особистості передбачає в той же час визнання прав спільності» [6]. Аналіз міжнародного досвіду засвідчує, що розвиток інклюзивної освіти – це довгострокова стратегія, яка потребує усвідомлення її ідеології, терпимості, послідовності, безперервності, поетапності та комплексного підходу для її реалізації.

Інклюзивна освіта прагне розробити стратегію викладання і

навчання, яка буде більш гнучкою для задоволення різних потреб у навчанні. Якщо навчання стане більш ефективним внаслідок впливу інклюзивних інновацій, то виграють усі діти, а не тільки діти з особливими потребами. Навчання в інклюзивних школах дозволяє дітям набути знань і соціального досвіду, що призведе до зменшення дискримінації, оскільки діти, навчаючись спілкуватися один з одним, навчаються розпізнавати і приймати різні відмінності. Розуміння цього важливо закладати з раннього дитинства, адже люди з обмеженими можливостями, крім самих цих можливостей нічим не відрізняються.

Водночас, для дітей з особливими потребами інклюзивна освіта стає надзвичайним стрибком. Вони починають тягнутися до здорових дітей і рівнятися на них. Вони бачать, що їх приймають, не відкидають, а заохочують і підтримують, що в них переважає особистість, а не їх недуг. І це допомагає вірити у власні можливості. Отже, впровадження інклюзивної освіти сприяє реструктуризації культури навчального закладу, захоплюючи у цей процес всіх: педагогів, учнів та їх батьків. Все це створює умови для подальшого прояву і життєдіяльності дітей з психофізичними порушеннями в соціумі. У цілому, інклюзивна освіта являє собою унікальний процес доступної освіти для кожного.

Інклюзивна освіта (інклюзія – inclusion (англ.) – залучення), передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Реалізація ідеї інклюзії як однієї з провідних тенденцій сучасного етапу розвитку національної системи освіти жодною мірою не означає згортання існуючої диференційованої системи спеціальної освіти. Ефективне інтегрування можливе лише в умовах постійного удосконалення систем загальної та спеціальної освіти, ліквідації наявних кордонів між ними.

На думку А. А. Колупаєвої, принципово важливою є продумана державна політика, що базується на оптимізації процесу інтегрування дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір та враховує науково-методичні підходи впровадження інклюзивної освіти:

- інклюзивна освіта потребує розроблення відповідної нормативно-правової бази, що закріплює правові засади здобуття освіти в різних формах особами з порушеннями психофізичного розвитку;
- інклюзивне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку має відбуватися за участі різнопрофільних фахівців (корекційний педагог, асистент учителя, психолог, медичний працівник, соціальний працівник, помічник учителя та ін.) та за умови вчасно проведеної корекційно-розвивальної роботи;
- ефективність інклюзивного навчання освіти суттєво підвищиться за умови своєчасної й кваліфікованої діагностики та оцінювання розвитку дитини, а також при наданні консультативно-інформаційної підтримки

педагогам і адміністрації загальноосвітнього закладу, в якому вона навчається, та її батькам;

– в умовах інклюзивної освіти вкрай значущим є застосування мультидисциплінарного підходу при організації психолого-педагогічного супроводу учнів, залучення місцевої громади до вирішення питань інтегрування такої дитини у соціокультурний простір;

– необхідними є розробка й подальше удосконалення навчально-методичного забезпечення (індивідуальних навчальних планів, спеціальних програм, підручників і дидактичних засобів, враховуючи вимоги особистісно-діяльнісного підходу в освіті дітей з порушеннями психофізичного розвитку;

– ефективне інклюзивне навчання можливе лише за умови спеціальної підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів. Метою такої підготовки є оволодіння педагогами загальноосвітніх шкіл (дошкільних закладів) основними методами диференційованого навчання, сучасними методиками оцінювання навчальних досягнень та розвитку дітей тощо;

– широке запровадження інклюзивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку передбачає залучення батьків до навчально-виховного процесу на партнерських засадах, співпрацю з громадою та підтримку ініціатив громадських і батьківських організацій [3].

Наукові розвідки доводять, що впровадження інклюзивної освіти має відбуватися поступово з професійним відпрацюванням усіх її складових.

Аналіз історико-філософської і науково-методичної літератури дозволяє виділити основоположні характеристики інклюзивної освіти як соціально-педагогічного феномену:

– інклюзивна освіта – історичний процес переходу від ексклюзії (виключення), сегрегації (розділення) та інтеграції (з'єднання) до інклюзії (включення), що веде до розвитку інклюзивного суспільства;

– інклюзивна освіта як соціальний феномен включає такі складові: філософські основи, цінності та принципи інклюзії, індикатори успіху, постійна участь і критична оцінка;

– в інклюзивному процесі сама система освіти підлаштовується під потреби дитини з особливими освітніми потребами, враховуючи індивідуальні особливості розвитку кожної дитини;

– інклюзивне середовище забезпечує розвиток усіх суб'єктів інклюзивного освітнього процесу (у тому числі дітей з особливими освітніми потребами та їх здорових однолітків);

– винятковою особливістю інклюзивної освіти вважається її ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, забезпечуючи рівне ставлення до усіх людей, але створюючи особливі умови для їх особливих потреб.

Для України інклюзивні перетворення в освіті не лише педагогічна інновація, що постала як адекватна відповідь сучасним викликам

суспільства, це одне з міжнародних зобов'язань держави з моменту ратифікації Конвенції ООН про права інвалідів. Інклюзивна освіта – це перший крок на шляху створення доступного суспільного середовища, робочих місць для людей з обмеженими можливостями, на шляху розвитку і виховання гармонійного, дружнього, чуйного покоління. Очевидно, що інклюзивна освіта – це довготривала перспектива, яка упродовж кількох поколінь покликана зламати ексклюзивні устої і сформувати нове цивілізоване, гуманне суспільство.

У світлі вищезазначеного, зростає потреба вітчизняної освітньої системи у необхідності досконалого вивчення питання впровадження інклюзивної освіти з метою створення єдиного інклюзивного навчального простору в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с. : іл.
2. Засенко В. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я / В. Засенко, А. Колупаєва // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2014. – №3 (71). – С. 20–29.
3. Колупаєва А. А. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К. : «А.С.К.», 2012. – 308 с.
4. Кузава І. Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія і методика: монографія / І. Б. Кузава. – Луцьк, ПП Іванюк В. П., 2013. – 292 с.
5. Философский словарь / авт.-сост. С. Я. Подопригора, А. С. Подопригора. – Изд. 2-е, стер. – Ростов н/Д: Феникс, 2013. – 562 с. 5
6. Холостова Е. И. Социальная реабилитация: учебное пособие / Е. И. Холостова, Н. Ф. Дементьева. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2006. – 340 с. 6
7. Шпек О. Люди с умственной отсталостью: Обучение и воспитание / О. Шпек. – М.: Академия, 2004. – 432 с. 7